

نگاهی به اقتصاد

مقدمه

طی سال‌های اخیر، سیستم بانکی تلاش کرده است تا براساس سیاست‌های کلی و چارچوب‌های کلان برنامه‌های توسعه‌ای کشور، ضمن تامین نقدینگی مورد نیاز بخش‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری از انبساط پولی نامتناسب با اهداف نقدینگی و تورم منعکس در برنامه جلوگیری به عمل آورد. با کاهش فشار بخش مالی و رعایت انضباط مالی از طرف دولت از یک سو و بهبود بازار نفت و ایجاد حساب ذخیره‌ارزی امکان اجرای برخی از سیاست‌های پولی که سالیان متمادی قابل اجرا نبوده، فراهم گردیده است. از این رو بررسی عملکردبانک مرکزی و نظام بانکی کشور در راستای تحقق اهداف برنامه‌های توسعه‌ای کشور طی دوره ۸۳-۱۳۷۶ ضرورت دارد. بدین منظور ابتدا نگاهی گذرا به عملکرد اقتصاد کلان کشور در سال ۱۳۸۳ به عنوان سال پایانی دوره برنامه سوم توسعه می‌شود، سپس به اختصار عملکردمتغیرهای کلان اقتصادی و اهم سیاست‌های اقتصادی بعمل آمده طی دوره ۸۳-۱۳۷۶ ذکر می‌شود و آنگاه عملکرد بانک مرکزی و نظام بانکی کشور طی دوره هشت ساله فوق‌الذکر مورد بررسی قرار می‌گیرد. در پایان نیز اشاراتی مختصر به اقدامات پیش‌بینی شده و اجرا شده در برنامه چهارم توسعه به عنوان افق میان مدت پیش‌رو در بخش پولی، بانکی و ارزی خواهد شد.

الف - نگاهی گذرا به اقتصاد کشور در سال ۱۳۸۳

اقتصاد ایران آخرین سال اجرای برنامه سوم توسعه (سال ۱۳۸۳) را در حالی پشت سر گذاشت که رشد اقتصادی همچنان بالا اما با شتاب کمتر به روند خود ادامه داد. در این سال روند ملایم افزایش قیمت نفت همراه با سیاست‌های متخذه توسط دولت باعث شد تا علی‌رغم رکود نسبی حاکم بر اقتصاد جهان و تحولات نامساعد سیاسی در منطقه خلیج فارس و مشکلات ساختاری واحدهای تولیدی و خدماتی، اقتصاد ایران در مسیر رشد مثبت از لحاظ تولید و سرمایه‌گذاری قرار داشته باشد. به طوری که در سال ۱۳۸۳ رشد اقتصادی و رشد تشکیل سرمایه ثابت به ترتیب معادل ۴/۸ و ۶/۴ درصد بود. همچنین ثبات نسبی بازار مالی داخلی و پایداری بخش خارجی که عمدتاً ناشی از افزایش قیمت جهانی نفت بود، نقش عمده‌ای را در ایجاد فضای رشد در اقتصاد کشور ایفا کرد.

در سال پایانی برنامه سوم کاهش نرخ بیکاری و ایجاد اشتغال همچنان مهمترین چالش پیش روی اقتصاد ملی بود. در این سال نرخ بیکاری از ۱۱/۳ درصد در سال ۱۳۸۲ به ۱۰/۳ درصد کاهش یافت. شکاف موجود میان عرضه و تقاضای نیروی کار، وجود مشکلات ساختاری از بعد عرضه، ضعف سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اشتغال‌زا، وجود نارسایی‌هایی در زمینه قوانین مرتبط از جمله مسایل مطرح در بازار کار بود. به منظور مواجهه با بحران بیکاری تکالیف مشخصی در قالب مواد قانون برنامه سوم و قوانین بودجه سنواتی بر عهده دولت و سیستم بانکی گذارده شد. برای این منظور تسهیلاتی از سوی سیستم بانکی کشور تحت عنوان تسهیلات تکلیفی، تسهیلات قرض‌الحسنه به موجب ماده ۵۶ قانون برنامه سوم توسعه، تسهیلات اعطایی از محل حساب ذخیره ارزی و همچنین اعتبارات اشتغال‌زایی تحت عنوان وجوه اداره شده به بخش‌های مختلف اقتصادی اعطا شد. این وجوه عمدتاً جهت تامین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی و اجرای طرح‌های توسعه‌ای و طرح‌های جدید اشتغال‌زا مورد استفاده قرار گرفت.

در سال ۱۳۸۳ تحولات بازار جهانی نفت و نیز اجرای تدریجی مقررات جدید تسهیل تجارت خارجی که در راستای تحقق اهداف برنامه سوم توسعه بود، به همراه افزایش شتابان واردات تراز پرداخت‌های کشور را متاثر ساخت. در سال مذکور، روند نزولی مازاد حساب جاری تراز پرداخت‌های کشور تغییر جهت داده و روند صعودی به خود گرفت. افزایش بی‌سابقه درآمد حاصل از صادرات نفت و گاز علاوه بر پوشش واردات فزاینده، باعث گردید که تراز حساب جاری حدوداً با ۴ میلیارد دلار مازاد مواجه گردد. درآمد ارزی نفتی علاوه بر اینکه امکان هزینه ارزی پیش بینی شده در قانون بودجه سال ۱۳۸۳ را فراهم ساخت، از مازاد قابل توجهی برخوردار شد که پس از تامین الزامات قانونی، مابقی آن به حساب ذخیره ارزی واریز گردید. به طوری که مانده قابل استفاده اندوخته این حساب در پایان سال ۱۳۸۳، پس از برداشت طبق تبصره‌ها و تکالیف بودجه‌ای و پرداخت تسهیلات بالغ بر ۹/۵ میلیارد دلار گردید. وضعیت حساب سرمایه تراز پرداخت‌های کشور از مقطع پایانی بازپرداخت دیون ارزی استمهالی به همراه مطلوبیت سرمایه‌گذاری در بازارهای مالی کشورهای در حال توسعه نظیر ایران بهبود چشمگیری یافت.

شاخص‌های فعالیت بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۸۳ در مجموع (با احتساب دوره‌های زمانی رونق و رکود نسبی) به لحاظ ارزش و تعداد سهام معامله شده، تعداد خریداران و شاخص کل قیمت، مالی و صنعت قابل ملاحظه بوده و از رشد چشمگیری برخوردار شدند. به طوری که معاملات بورس در سال ۱۳۸۳ از نظر تعداد و ارزش سهام معامله شده نسبت به سال قبل از آن به ترتیب با برخورداری از رشدی معادل ۸۱/۱ و ۵۵/۸ درصد به ۱۴۲۷۰/۹ میلیون سهم و ۱۰۴۲۰۲/۳ میلیارد ریال رسید. در سال مورد بررسی با افتتاح بورس کالای کشاورزی، تالارهای اختصاصی و بسط و گسترش تالارهای منطقه‌ای، امکان حضور گسترده‌تر سرمایه‌گذاران در بورس فراهم شد.

در سال مورد بررسی انتشار اوراق مشارکت به منظور تامین مالی طرح‌های عمرانی و اعمال سیاست پولی ادامه داشت. در این سال دولت و شرکت‌های دولتی معادل ۱۶/۷ هزار میلیارد ریال اوراق مشارکت (اعم از بودجه‌ای و غیر بودجه‌ای) برای اجرای طرح‌های مربوط به آب، برق، راه و ترابری، پتروشیمی و غیره منتشر کردند که ۱۵/۶ هزار میلیارد ریال آن به فروش رسید. در این سال بانک مرکزی علاوه بر جایگزینی اوراق مشارکت سررسید شده (۱۶/۶ هزار میلیارد ریال) مبلغی معادل ۵ هزار میلیارد ریال نیز اوراق جدید منتشر کرد. بدین ترتیب از کل میزان اوراق مشارکت منتشر شده توسط بانک مرکزی (۲۱/۶ هزار میلیارد ریال) مبلغ ۲۰/۲ هزار میلیارد ریال آن به فروش رسید.

افزایش رشد نقدینگی و کاهش نرخ رشد اقتصادی موجب گردید که رشد شاخص ضمنی تولید ناخالص داخلی در سال مورد بررسی بیش از رشد آن در سال ۱۳۸۲ باشد. به نظر می‌رسد این افزایش عمدتاً در کالاها و خدمات غیر مصرفی انعکاس یافت، به طوری که نرخ تورم در سال ۱۳۸۳ با اندکی کاهش نسبت به سال ۱۳۸۲ در سطح ۱۵/۲ درصد قرار گرفت.

ب- عملکرد متغیرهای کلان اقتصادی و اهم سیاست‌های اقتصادی (۸۳-۱۳۷۶)

- علی‌رغم وجود مسایل و مشکلات فراروی اقتصاد کشور طی دوره ۸۳-۱۳۷۶، سیاست‌های ملهم از برنامه‌های اقتصادی کشور به ویژه برنامه سوم توسعه منشأ دستاوردهای قابل توجه چند ساله اخیر در زمینه رشد سرمایه‌گذاری و رشد تولید، رشد اشتغال (کاهش نرخ بیکاری) و کنترل تورم بوده است. به طوری که عملکرد اقتصاد ایران طی دوره برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور اهداف عمده مورد نظر در این برنامه را تامین کرده است.

عملکرد کلان اقتصاد کشور طی دوره برنامه سوم و مقایسه آن با اهداف

تعیین شده در برنامه سوم و عملکرد برنامه دوم (درصد)

متوسط عملکرد برنامه سوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳)	هدف رشد سالانه برنامه سوم (۱۳۷۹-۱۳۸۳)	متوسط عملکرد برنامه دوم (۱۳۷۴-۱۳۷۸)	
۵/۵	۶/۰	۳/۸	رشد سالانه تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
۹/۳	۷/۱	۶/۷	رشد سرمایه گذاری
۱۴/۱	۱۵/۹	۲۵/۱	نرخ تورم
۱۰/۳	۱۰/۷-۱۲/۶	۱۳/۵	نرخ بیکاری ^(*)

(*) - ارقام مربوط به نرخ بیکاری در جدول فوق به ترتیب مربوط به عملکرد سال ۱۳۷۸ (سال پایان برنامه دوم)، حداقل و حداکثر نرخ بیکاری پیش‌بینی شده برای سال ۱۳۸۳ (پایان برنامه سوم) و عملکرد سه ماهه سوم سال ۱۳۸۳ (پایان دوره برنامه سوم) می‌باشد.

همانطور که در جدول فوق نشان داده می‌شود شاخص‌های اقتصاد کلان طی دوره برنامه سوم بیانگر بهبود اقتصاد کشور می‌باشد. شایان ذکر است بهبود مذکور در حالی به دست آمده است که وضعیت منطقه در دوره مذکور به شدت بی‌ثبات بوده است.

- موفقیت‌های مذکور در سایه اجرای مجموعه‌ای از سیاست‌های اصلاح ساختاری حاصل شده است. برخی از سیاست‌های عمده ساختار به شرح ذیل می‌باشد:
 - ۱- اصلاح نظام ارزی به ویژه اجرای سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز به گونه‌ای که تعادل‌های مالی در عرصه اقتصاد ملی و مبادلات خارجی مورد خدشه واقع نگردیده است.

۲- ایجاد حساب ذخیره ارزی جهت حمایت از سیاست‌های اقتصادی به هنگام بروز نوسانات قیمت نفت، همچنین استفاده از وجوه این حساب جهت تکمیل طرح‌های

- عمرانی و ارایه تسهیلات ارزی به بخش خصوصی در چارچوب تامین منافع نسل‌های آینده از منابع خدادادی نفت.
- ۳- اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم و اعمال نرخ یکسان مالیاتی به میزان ۲۵ درصد برای اشخاص حقوقی.
- ۴- اصلاح قانون جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی.
- ۵- قانون تجمیع عوارض.
- ۶- گسترش تسهیلات بانکی به نفع بخش غیردولتی و کاهش سهم دولت.
- ۷- اصلاح ساختار نرخ‌های سود بانکی و تأکید مجدد بر اجرای کامل قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره).
- ۸- کاهش سالانه ۱۰ درصدی تسهیلات تکلیفی.
- ۹- افزایش سهم مصارف آزاد بانک‌ها و اعطای تسهیلات براساس توجیهات فنی، مالی و اقتصادی پروژه‌ها به‌طوری‌که سهم مصارف آزاد بانک‌های دولتی از سهمیه‌بندی بخشی از منابع بانک‌ها از ۲۰ درصد در ابتدای برنامه سوم به حداکثر ۴۵ درصد در سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است.
- ۱۰- اصلاح سیاست‌های تجاری، شناسایی موانع غیرتعرفه‌ای و تبدیل آن‌ها به موانع تعرفه‌ای و کاهش آن‌ها.
- ۱۱- اصلاح بودجه دولت و رعایت هرچه بیشتر انضباط مالی از جانب دولت.
- ۱۲- اعطای تسهیلات اشتغال‌زایی در قالب ماده ۵۶ قانون برنامه سوم و اختصاص وجوه اداره شده دولتی با شرایط سهل‌تر برای پروژه‌های اقتصادی اشتغال‌زا در جهت کاهش نرخ بیکاری.

ج- عملکرد بانک مرکزی و نظام بانکی در عرصه اقتصاد کلان کشور (۸۳-۱۳۷۶)

ج-۱- بخش پولی

۱- کاهش نسبت سپرده قانونی

- براساس مصوبه شورای پول و اعتبار در سال ۱۳۸۰ نسبت سپرده قانونی بانکها نزد بانک مرکزی از متوسط موزون ۲۱ درصد به ۱۶ درصد کاهش یافت تا منابع بیشتری جهت اعطای تسهیلات در اختیار بانکها قرار داده شود.
- تنوع نسبت‌های سپرده قانونی سپرده‌های مختلف بانکی موجب گردیده بود تا با تغییر در ترکیب سپرده‌ها، ابزار مذکور به درستی و مطابق با اهداف سیاست‌گذار پولی عمل ننماید. لذا جهت حذف نوسانات پیش‌بینی نشده از بابت اثر ترکیب سپرده‌ها و افزایش دقت در سیاست‌گذاری، پیشنهاد حذف تنوع نسبت‌های سپرده قانونی توسط بانک مرکزی به شورای پول و اعتبار ارایه گردید.
- به دنبال تصویب یکسان‌سازی نسبت‌های سپرده قانونی (توسط شورای پول و اعتبار)، از آذر ماه ۱۳۸۳ نسبت مذکور برای کلیه بانک‌های تجاری دولتی، بانک‌های غیردولتی و موسسات اعتباری غیربانکی معادل ۱۷ درصد تعیین گردید.

۲- کاهش پیش‌پرداخت اعتبارات اسنادی

- کاهش پیش‌پرداخت اعتبارات اسنادی در سه نوبت، ابتدا از ۱۰۰ درصد حسب گروه‌های مختلف کالایی به ۲۰، ۴۰ و ۶۰ درصد، در مرحله بعدی به ۱۰ درصد و در نهایت از ابتدای سال ۱۳۸۱ تعیین این درصد به بانکها واگذار گردید.

۳- تعدیل نرخ‌های سود بانکی

- نرخ‌های سود بانکی به جهت کاهش تورم، افزایش توان اعتباردهی بانکها به علت کاهش نسبت سپرده قانونی و بهبود شرایط اقتصادی کشور در چند مرحله مورد تجدیدنظر قرار گرفت.

- اولین بار در سال ۱۳۸۰ نرخ‌های سود علی‌الحساب سپرده‌ها و نرخ سود مورد انتظار تسهیلات توأمأ یک واحد درصد کاهش یافت. در سال‌ها ۱۳۸۱، ۱۳۸۲ و ۱۳۸۳ نیز براساس مصوبات شورای پول و اعتبار صرفاً نرخ سود تسهیلات کاهش پیدا نمود.
- عمده‌ترین اهداف سیاست‌گذار پولی در این حرکت، تحرک سرمایه‌گذاری، کاهش هزینه‌های تولید و در نهایت افزایش فعالیت‌های تولیدی بوده است.

۴- آزادسازی بخشی از مصارف بانک‌ها

به‌منظور زمینه‌سازی برای آزادسازی منابع بانکی و ایجاد رقابت از ابتدای اجرای قانون برنامه سوم توسعه به ترتیب ۲۰، ۲۵، ۳۵ و حداکثر ۴۵ درصد از منابع بانک‌های دولتی خارج از سهم‌های مصوب شورای پول و اعتبار در اختیار بانک‌ها قرار گرفت تا در بخش‌های مولد بر مبنای تصمیم مدیریت بانک‌ها به‌کار گرفته شود.

۵- انتشار اوراق مشارکت بانک مرکزی

به منظور توسعه و بسط عملیات بازار باز و اجرای سیاست‌های پولی از حیث مدیریت نقدینگی و تأثیر بر بازارهای پول و سرمایه، به عنوان بدیل‌های مناسب در قالب موازین شرع مقدس اسلام بعد از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا از ابزار اوراق مشارکت بانک مرکزی استفاده شد.

۶- تاسیس موسسات اعتباری غیر بانکی

در راستای مشارکت هرچه بیشتر بخش‌های خصوصی و تعاونی در ارائه خدمات بانکی و توسعه و تقویت فعالیت موسسات اعتباری غیر بانکی، اولین موسسه اعتباری غیر بانکی به‌نام موسسه اعتباری تخصصی توسعه صنعت ساختمان در شهریورماه ۱۳۷۶ با مجوز بانک مرکزی شروع به فعالیت نمود و متعاقب آن موسسات اعتباری کارآفرینان

و سامان اقتصاد نیز در سال ۱۳۷۸ شروع به فعالیت نمودند. اخیراً موافقت اصولی تاسیس ۳ موسسه اعتباری (قوامین، بسیجیان، و انصارالمجاهدین) صادر و سایر مراحل لازم آنان نیز در حال انجام می‌باشد.

۷- تاسیس بانک‌های غیردولتی

با هدف افزایش شرایط رقابتی بانک‌ها و گسترش بازارهای مالی و تشویق پس‌انداز داخلی در فروردین ماه سال ۱۳۷۹ قانون تاسیس بانک غیردولتی از سوی مجلس شورای اسلامی تصویب گردید. در این راستا تاکنون چهار بانک غیردولتی (اقتصاد نوین، کارآفرین، سامان و پارسیان) فعالیت خود را آغاز نموده و تقاضاهایی نیز در مرحله صدور مجوز قرار دارد که موافقت اصولی برای دو بانک خصوصی پاسارگاد و سرمایه و دانش صادر شده است.

۸- فعالیت بانک‌های خصوصی (غیردولتی داخلی) و خارجی در مناطق آزاد تجاری- صنعتی با تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی و آیین‌نامه اجرایی عملیات پولی و بانکی در مناطق مذکور، زمینه فعالیت بانک‌ها و موسسات اعتباری و دفاتر نمایندگی بانک‌ها و موسسات اعتباری داخلی و خارجی در این مناطق به طور رسمی فراهم گردید.

۹- افزایش سرمایه بانک‌ها

به‌منظور تقویت سرمایه بانک‌ها و افزایش توان حضور بانک‌های ایرانی در بانکداری بین‌المللی و در اجرای ماده ۹۳ قانون برنامه سوم توسعه ۵۰۰۰ میلیارد ریال اوراق مشارکت ویژه توسط دولت انتشار یافت و بانک مرکزی با خرید آن و اختصاص مبلغ مذکور به حساب بانک‌ها موجبات افزایش سرمایه بانک‌ها را فراهم آورد. در ادامه نیز با افزایش مجدد سرمایه بانک‌ها از طریق تجدید نظر داری‌ها و احتساب ذخیره نوسانات

تسعیر دارایی‌ها (ثابت) و بدهی‌های ارزی بانک‌ها اقداماتی در جهت بهبود نسبت کفایت سرمایه به عمل آمد. سرمایه بانک مرکزی هم در ۲ سال گذشته ۲۰۰ درصد افزایش یافته است.

۱۰- بانکداری الکترونیکی

طی سال‌های اخیر، سیستم بانکی اقدامات اساسی در خصوص بهبود خدمات بانکی به عمل آورده است. بخشی از این اقدامات شامل استقرار نظام بانکداری الکترونیکی، گسترش شبکه محلی (LAN) و شبکه گسترده on-line بین شعب، طراحی کارت بدهی، کارت اعتباری و کارت هوشمند، افزایش تعداد دستگاه‌های خودپرداز، ایجاد شبکه‌های موازی و گسترش شبکه تبادل اطلاعات بانکی (شتاب) می‌باشد. به‌طوریکه حدود ۵۰ درصد از عملیات بانکداری الکترونیکی تکمیل شده است.

۱۱- سپرده ویژه بانک‌ها نزد بانک مرکزی

یکی از اقداماتی که در جهت استفاده مطلوب از ابزارهای غیرمستقیم پولی در چارچوب قانون عملیات بانکی بدون ربا صورت گرفت، اجازه افتتاح حساب سپرده ویژه بانک‌ها نزد بانک مرکزی است که در اواخر سال ۱۳۷۷ به تصویب شورای پول و اعتبار رسید. هدف از ایجاد حساب سپرده ویژه بانک‌ها نزد بانک مرکزی، اعمال سیاست‌های پولی مناسب جهت کنترل و مهار نقدپسندی از طریق جذب منابع مازاد بانک‌ها بوده است.

۱۲- تصویب قانون بازار غیر متشکل پولی و مهار بحران صندوق‌های قرض‌الحسنه

• در راستای اجرای ماده ۱۰ قانون پولی و بانکی و تحقق ماده ۹۲ برنامه سوم توسعه و به‌منظور سامان‌بخشیدن هرچه بیشتر به موسسات مالی فعال در کشور، قانون بازار غیر متشکل پولی کشور در سال ۱۳۸۳ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. در حال حاضر آیین‌نامه مصوبه قانون مذکور در بانک مرکزی در حال تهیه می‌باشد.

• با توجه به مشکلات و بحران‌های حاصل از فعالیت پاره‌ای از صندوق‌های قرض‌الحسنه در کشور و در پاسخ به مقتضیات قضایی و سیاسی، بانک مرکزی مبادرت به اعمال نظارت تخصصی بر موسسات یاد شده کرد و با موافقت اصولی نسبت به تبدیل آن‌ها به موسسات اعتباری، اقدام مهمی جهت ساماندهی این بخش از بازارهای مالی کشور به عمل آورده است.

۱۳- تدوین لایحه مبارزه با پولشویی و مقررات مربوط به آن

به منظور مقابله با پدیده مخرب عملیات پولشویی بر اقتصاد داخلی و تامین الزامات بین‌المللی در این خصوص، لایحه مبارزه با پولشویی مطرح گردید که در حال حاضر در کمیسیون‌های ذریع مجلس شورای اسلامی تحت بررسی می‌باشد. قبل از تصویب این لایحه، شورای پول و اعتبار نیز مجموعه ضوابطی را به عنوان مقررات پیشگیری از پولشویی در موسسات مالی به تصویب رسانیده است که این مقررات توسط بانک مرکزی به کلیه بانک‌ها و موسسات مالی جهت اجرا ابلاغ گردیده است.

۱۴- چاپ اسکناس ۲۰ هزار ریالی

با توجه به مشکلات عدیده ای که عدم انتشار اسکناس با مبالغ بالاتر از اسکناس‌های موجود در معاملات بوجود آورده بود، بانک مرکزی ۳۲ سال پس از چاپ اسکناس ۱۰ هزار ریالی و برای اولین بار اقدام به چاپ اسکناس ۲۰ هزار ریالی نمود.

۱۵- عدم استقرار دولت از بانک مرکزی یک پدیده عمده و مثبت در تحولات پولی سال‌های اخیر تلقی می‌شود. این مطلب باعث گردیده که یکی از عناصر پرمخاطره در تدوین و اجرای سیاست‌های پولی طی سال‌های اخیر برطرف شود. هر چند مانده بدهی‌های گذشته دولت به بانک مرکزی، هنوز بخش اعظم پایه پولی را تشکیل می‌دهد.

۱۶- با وجود آنکه سیاست‌های پولی در جهت کاهش رشد نقدینگی بوده است لیکن به دلیل تجانس و هماهنگی سیاست‌های عقیم‌سازی ارزی با اهداف پولی، نوسانات ناخواسته و شدید در عنصر خالص دارایی‌های خارجی پایه پولی به همراه داشته است و در نتیجه رشد نقدینگی فراتر از ارقام هدف بوده است. با این حال متوسط عملکرد نرخ تورم طی برنامه سوم (۱۴/۱ درصد) کمتر از متوسط هدف نرخ تورم در برنامه مذکور (۱۵/۹ درصد) بوده است.

۱۷- سیستم بانکی کشور طی دوره ۱۳۸۳ - ۱۳۷۶ در جهت کمک به ایجاد اشتغال و کاهش نرخ بیکاری در قالب تسهیلات اشتغال‌زایی تاثیر قابل توجهی بر عملکرد بازار کار داشته است. در این خصوص می‌توان به تسهیلات پرداختی در قالب وجوه اداره شده، تسهیلات پرداختی موضوع ماده ۵۶ قانون برنامه سوم و تسهیلات تکلیفی با اهداف اشتغال‌زایی اشاره نمود.

- در قالب وجوه اداره شده که مکانیزم آن از سال ۱۳۷۹ فعال گردید، تا پایان اسفند ماه ۱۳۸۳ بانک‌ها جمعاً حدود ۱۴/۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات از محل وجوه واریزی از طرف دولت در اختیار متقاضیان قرار داده و انتظار می‌رود حدود ۳۵۷/۵ هزار فرصت شغلی از این محل بوجود آمده باشد.
- عملکرد ماده ۵۶ قانون برنامه سوم که مکانیزم آن به‌طور جدی از سال ۱۳۸۱ فعال گردیده است حکایت از آن دارد که بانک‌ها تا پایان اسفند ۱۳۸۳ جمعاً حدود ۱۵/۵ هزار میلیارد ریال تسهیلات از محل منابع قرض الحسنه خود پرداخت نموده‌اند.

۱۸- تقویت سیستم نظارت بر عملیات پولی و بانکی

سیستم نظارت بر عملیات پولی و بانکی به منظور نیل به اهداف نهایی سیاست‌های پولی و اجتناب از مشکلات و نارسایی‌های مالی و عملیاتی بانک‌ها تقویت گردید.

۱۹- خروج بانک‌ها از نظام هماهنگ پرداخت

در راستای تحقق ماده ۹۰ قانون برنامه سوم و به منظور تقویت نیروی انسانی متخصص و ایجاد انگیزه کافی و نیز افزایش کارایی بانک‌ها، طرح خروج بانک‌ها از نظام هماهنگ پرداخت به اجرا درآمد. بدین ترتیب بانک‌ها دارای ضوابط اداری، استخدامی و انضباطی خاص خود گردیدند.

ج - ۲- بخش ارزی

۱- افزایش ذخایر بین‌المللی

با هدف مدیریت بازار ارز و موازنه پرداخت‌های خارجی، میزان ذخایر بین‌المللی کشور (با لحاظ موجودی حساب ذخیره ارزی) در پایان سال ۱۳۸۳ نسبت به سال ۱۳۷۶ در حدود ۶ برابر افزایش یافته است.

۲- کمک به افزایش صادرات غیرنفتی

مقررات‌زدایی گسترده در فرآیند تجارت خارجی، اعطای تسهیلات اعتباری یارانه‌ای به بخش‌های صادراتی، مدیریت بازار ارز در کنار معافیت این بخش‌ها از پرداخت مالیات و اعطای جوایز صادراتی روند صادرات غیرنفتی کشور را بهبود بخشید. به طوری که صادرات غیرنفتی با متوسط رشد ۱۷ درصد از ۲۹۱۰ میلیون دلار در پایان سال ۱۳۷۸ به ۷۵۷۶ میلیون دلار در پایان سال ۱۳۸۳ افزایش یافت.

۳- یکسان‌سازی نرخ ارز

به منظور شفاف‌سازی فرآیند تخصیص منابع اقتصاد و حفظ قدرت رقابت تجاری در عرصه بین‌المللی و نیز کاهش مداخلات دولت در جریان تعادل همزمان بازارها (پول، ارز، کار، سرمایه) سیاست یکسان‌سازی نرخ ارز در سال ۱۳۸۱ اجرا گردید.

۴- ساماندهی بازار بین بانکی ارز

- کاهش شکاف نرخ مبادله ارز در بازار غیررسمی با بازار رسمی و تشکیل یک بازار منسجم و رسمی ارز که بانک مرکزی از ابزارهای مداخله موثر در آن برخوردار باشد، مراحل مقدماتی برنامه یکسان سازی نرخ ارز بود.
- اجرای گام نهایی سیاست یکسان سازی با تشکیل بازار بین بانکی ارز توأم بود. این بازار، بازار معاملات عمده اسعار خارجی در مقابل پول ملی است که قیمت آن براساس ساز و کار عرضه و تقاضا تعیین می گردد و مداخلات بانک مرکزی محدود به تامین نیازهای ریالی بازار، هموارسازی روند تغییرات نرخ و بی نظمی های آن با ملحوظ داشتن ترکیب ذخایر و سطح تعهدات خارجی است. بدین ترتیب به دنبال یکسان سازی نرخ ارز، بازار ارز بین بانکی با هدف تسهیل مبادلات ارزی و شفاف سازی سطوح عرضه و تقاضای اسعار توسط بانک مرکزی ساماندهی گردید.

۵- نظارت و کنترل بر بازارهای برون مرزی ارز

با هدف جذب فعالیت بازارهای برون مرزی ارز، از اواخر سال ۱۳۸۰ نظارت و کنترل بازارهای برون مرزی ارز مورد توجه واقع شد. هدف اساسی از این اقدام آن بود که حتی الامکان این بازارها با نظارت و کنترل بیشتر به داخل کشور و خصوصاً به مناطق آزاد تجاری و صنعتی کشور انتقال داده شود. سهولت بیشتر فعالیت و خرید و فروش ارز در این بازار و نیز حضور شعب خارجی بانک های داخلی موجب گسترش فعالیت و رونق این بازار شده و دستاوردهای قابل توجهی نیز در کنترل دامنه نوسانات نرخ ارز برای اقتصاد ملی به ارمغان آورده است.

۶- ایجاد حساب ذخیره ارزی

با هدف تجهیز منابع اعتباری برای سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و مدیریت آثار منفی شوک‌های احتمالی بازار جهانی نفت بر موازنه پرداخت‌های خارجی کشور و بودجه دولت، حساب ذخیره ارزی در سال ۱۳۷۹ ایجاد گردید. تا پایان سال ۱۳۸۳ علاوه بر تامین وجوه موردنیاز برای مابه‌التفاوت دیون مشمول تغییر نرخ ارز به میزان ۷/۶ میلیارد دلار، در حدود ۳/۸ میلیارد دلار برای تامین اعتبار طرح‌های اشتغال‌زای بخش خصوصی و بیش از ۹/۳ میلیارد دلار نیز جهت مصارف بودجه‌ای دولت از محل موجودی حساب مزبور برداشت شده است. ضمن اینکه بیش از ۹/۴ میلیارد دلار نیز در این صندوق ذخیره شده است.

۷- ثبات بخشیدن به بازار ارز

بازار ارز کشور به‌عنوان محل جریان مالی مبادلات خارجی به تدریج به سمت ثبات میل نمود و طی سال‌های پس از یکسان‌سازی نرخ ارز از ثبات بی‌نظیری برخوردار بوده است. به طوری که متوسط سالانه نرخ برابری ریال در مقابل دلار در بازار آزاد با متوسط رشد سالانه حدود ۴/۴ درصد از ۸۰۱۹. ریال در پایان سال ۱۳۸۱ به ۸۷۴۷ ریال در پایان سال ۱۳۸۳ افزایش یافته است. که با توجه به تفاوت بالای نرخ تورم داخلی و خارجی حکایت از تقویت ارزش واقعی پول ملی دارد. موفقیت بانک مرکزی در کنترل نوسانات و تغییرات نرخ ارز و ایجاد ثبات در این بازار علاوه بر اعمال مدیریت مناسب سیاست‌گذار ارزی، مرهون شرایط مثبت و مساعد بازار جهانی نفت خام نیز بوده است.

۸- کنترل بدهی‌های خارجی

تعهدات و بدهی‌های خارجی کشور به گونه‌ای تنظیم شده است که ارزش حال

خالص بدهی‌ها و تعهدات خارجی کشور^۱ در سال آخر برنامه سوم به مراتب از سقف تعیین شده در جزء (۲) بند (ب)، ماده ۸۵ قانون برنامه سوم (۲۵ میلیارد دلار) کمتر است.

۹- تهیه سبد ارزی مناسب به منظور حفظ ارزش ذخایر ارزی کشور

۱۰- حذف پیمان سپاری ارزی، کاهش تدریجی پیش پرداخت اعتبارات اسنادی، حذف تمایز میان ارز با منشا داخلی و ارز دارای منشا خارجی، اعطای تسهیلات ریالی و ارزی در قالب عقود مختلف به صادرکنندگان کالاها و خدمات، افزایش حوزه‌های پوشش معاملات ارزی بخش‌های خدماتی و کاهش سقف‌های ناظر بر مبادلات ارزی و خروج ارز از کشور بخشی از سیاست‌هایی بوده که در راستای تسهیل و روان‌سازی جریان تجارت کالاها و خدمات به‌طور عام و صادرات غیرنفتی به‌طور خاص بوده است.

۱۱- انتشار و فروش اوراق قرضه بین‌المللی

با انتشار و فروش اوراق قرضه بین‌المللی به مبلغ بیش از یک میلیارد دلار در بازارهای مالی بین‌المللی ضمن اینکه زمینه حضور در بازارهای مذکور مهیا شد، بخشی از اعتبارات ارزی مورد نیاز پروژه‌های اقتصادی کشور نیز فراهم گردید.

ج-۳- بازار سرمایه

۱- بورس فلزات و بورس کالای کشاورزی با هدف اطلاع‌رسانی شفاف به همه تولیدکنندگان و فعالان بازار، ایجاد شرایط رقابتی، کشف قیمت، انتقال ریسک قیمت، تضمین معاملات، استاندارد کالا و تامین منابع مالی مورد نیاز تولیدکنندگان افتتاح و راه‌اندازی شد.

۲- با افتتاح تالارهای اختصاصی بانک‌های سپه، ملی ایران، سامان و بانک کشاورزی، تعداد تالارهای اختصاصی که امکان ارتباط مستقیم با تالار بورس اوراق بهادار را برقرار می‌کنند به ۴ تالار رسید.

۱- ارزش حال تعهدات خارجی معادل مابه‌التفاوت تعهدات و بهره‌های مربوط به آنها می‌باشد که پس از کسر ذخایر خارجی بانک مرکزی خالص ارزش حال تعهدات خارجی کشور به دست می‌آید.

۳- براساس بند(الف) ماده ۹۵ قانون برنامه سوم توسعه، راه‌اندازی تالارهای منطقه‌ای بورس در سال‌های اجرای برنامه مجاز شد. براین اساس تعداد ۱۳ تالار بورس منطقه‌ای در کشور افتتاح شد.

۴- در اسفند ماه سال ۱۳۸۳ آیین‌نامه معاملات بورس پس از ۳۵ سال تغییر کرده و آیین‌نامه جدید با ۱۰ دستورالعمل اجرایی به تصویب شورای بورس رسید.

۵- در سال ۱۳۸۲ با تصویب مجلس شورای اسلامی، شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اجازه یافتند تا با موافقت بورس اقدام به انتشار اوراق مشارکت نمایند. اقدامات عملی در این خصوص در سال ۱۳۸۳ بر مبنای آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۷ قانون تسهیل نوسازی صنایع مصوبه هیات دولت در سازمان بورس اجرا شده و با نهای شدن آیین‌نامه پذیرش اوراق مشارکت شرکت‌های بورس و اعلام شرایط از سوی سازمان بورس، چند شرکت متقاضی دریافت مجوز انتشار اوراق گردیدند.

۶- لایحه بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران به تصویب دولت رسید و پس از تصویب آن در کمیسیون اقتصادی مجلس، مراحل نهای تصویب را طی می‌کند. شایان ذکر است که یک فوریت آن در مجلس نیز به تصویب رسیده است.

د- اقدامات عمده پیش‌بینی شده و اجرا شده در برنامه چهارم توسعه در بخش

پولی، بانکی و ارزی و استقلال نسبی بانک مرکزی

- براساس مفاد بند الف ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم مقرر شد از ابتدای برنامه چهارم، هرگونه سهمیه‌بندی تسهیلات بانکی (تفکیک بخش‌های مختلف اقتصادی و منطقه‌ای) و اولویت‌های مربوط به بخش‌ها و مناطق با تصویب هیأت وزیران، از طریق تشویق سیستم بانکی با استفاده از یارانه نقدی و وجوه اداره شده صورت

گیرد. همچنین طبق مفاد بند «ب» ماده قانون فوق‌الذکر، الزام بانک‌ها به پرداخت تسهیلات با نرخ کمتر در قالب عقود اسلامی در صورتی مجاز گردید که از طریق یارانه یا وجوه اداره شده توسط دولت تامین گردد.

- در ابتدای سال ۱۳۸۴ شورای پول و اعتبار در راستای تحقق بندهای «الف» و «ب» ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم و به موجب ماده ۲۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا اعلام کرد حداقل نرخ سود موردانتظار تسهیلات بانک‌های دولتی برای کلیه بخش‌های اقتصادی در سطح شانزده درصد یکسان خواهد بود. نرخ جدید ناظر بر تسهیلات جدید بانک‌ها بوده و تسهیلات قبلی بانک‌ها تا سررسید و تسویه با نرخ‌های قبلی به قوت خود باقی خواهد ماند.
- همچنین شورا تصویب نمود، نرخ‌های سود علی‌الحساب سپرده‌های بانکی نزد بانک‌های دولتی کماکان در سطح مصوب سال ۱۳۸۳ بدون تغییر باقی بماند.
- از ابتدای سال ۱۳۸۴ براساس بندهای «ه» و «و» ماده ۱۰، ترکیب مجمع عمومی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران با اصلاحات قابل ملاحظه‌ای همراه گردید. به طوری که ریاست مجمع عمومی مذکور از وزیر امور اقتصادی و دارایی (قانون پولی بانکی مصوب ۱۳۵۱) به سطح رییس جمهور ارتقایافت. همچنین از ابتدای سال مذکور با تغییر ترکیب اعضای شورای پول و اعتبار، ریاست شورای مذکور بر عهده رییس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت.
- براساس مفاد ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم توسعه مقرر گردید افزایش در مانده تسهیلات تکلیفی بانک‌های دولتی طی سال‌های برنامه چهارم به طور متوسط سالانه ۲۰ درصد نسبت به رقم مصوب سال ۱۳۸۳ کاهش یابد. بدین ترتیب تسهیلات تکلیفی در سال پایانی برنامه چهارم به عنوان یک محدودیت بزرگ از سر راه شبکه بانکی کشور برداشته شده و منابع بانک‌ها براساس ساز و کار بازار و بصورت بهینه برای فعالیت‌های اقتصادی تخصیص خواهد یافت.

- در راستای اجرای بند (ج) ماده ۱۰ قانون برنامه چهارم توسعه مبنی بر اختصاص حداقل بیست و پنج درصد از تسهیلات اعطایی کلیه بانک‌های کشور به بخش «آب و کشاورزی»، شورای پول و اعتبار سهم بخش کشاورزی و آب از افزایش درماتده تسهیلات اعطایی بانک‌های تجاری و تخصصی دولتی به بخش غیردولتی را پس از کسر الزامات قانونی و تسهیلات از محل سپرده‌های قرض‌الحسنه برای رفع احتیاجات ضروری در سال ۱۳۸۴ معادل ۲۵ درصد تعیین نمود.
- بر اساس مفاد بند «ب» ماده ۱۳ قانون برنامه چهارم دولت موظف شده است اولاً زمان‌بندی پرداخت بدهی‌های و تعهدات اعم از میان‌مدت و کوتاه‌مدت خارجی را به گونه‌ای تنظیم نماید که بازپرداخت‌های سالانه این بدهی‌ها و تعهدات، بدون در نظر گرفتن تعهدات ناشی از بیع متقابل، در پایان برنامه چهارم، از سی درصد (۳۰٪) درآمدهای ارزی دولت در سال آخر برنامه چهارم تجاوز نکند. ضمناً مقرر شد در استفاده از تسهیلات خارجی اولویت با تسهیلات بلندمدت باشد. ثانیاً میزان تعهدات و بدهی‌های خارجی کشور در سال‌های برنامه چهارم را به گونه‌ای تنظیم نماید، تا ارزش حال خالص بدهی‌ها و تعهدات کشور، بدون تعهدات ناشی از قراردادهای موضوع بند «ب» ماده (۳) قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰/۱۲/۱۹ (ماه‌التفاوت ارزش حال بدهی‌ها، تعهدات کشور و ذخایر ارزی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران) در سال آخر برنامه چهارم بیش از ۳۰ میلیارد دلار نباشد.

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ